

STOCKHOLMS UNIVERSITET
Institutionen för lingvistik
Avdelningen för teckenspråk

Brita Bergman

KOMPENDIUM I TECKENSPRÅKSGRAMMATIK

Höstterminen 1995

INNEHÅLL

1. Gränsmarkörer (9 s.)
2. Några satstyper i det svenska teckenspråket (17 s.)
3. Satsstruktur i teckenspråket (16 s.)
4. Anteckningar till syntaxföreläsningarna (12 s.)

GRÄNSMARKÖRER 1)

Om ett språkligt meddelande helt skulle sakna markering av gränser mellan olika typer av konstituenten, dvs mellan språkliga enheter som ord, fraser och satser, skulle det vara mycket svårt att förstå meddelandet.

Skriven svenska

I den skrivna svenskan finns ett antal olika sätt att markera gränser mellan enheter av olika slag. De större innehållsliga enheter som kallas stycken markeras vanligen

med indragen rad

```

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
  XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

```

eller med större radavstånd

```

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

```

En menings början markeras med stor bokstav och dess slut med punkt (eller utrops- eller frågetecken). Gränsen mellan två meningar kommer därför att markeras med något av interpunktionstecknen (?!), ett tomrum och stor bokstav:

xx. Xxx

Om en mening utgörs av flera satser används ibland ett kommatecken för att markera gränsen mellan de satser som ingår i meningen.

Xxxxx xxxxxx xxxx xx, xxx xxxx xxxx.

Vidare anges gränser mellan ord med tomrum (mellanslag) som exemplet ovan också visar. Trots att orden bara är representerade ett antal x, ser vi att första satsen har fyra ord och den andra tre ord. Att bokstavskombinationer skiljs åt av tomrum gör att vi får olika ord (och betydelse) beroende på om vi skriver t.ex. "grå sten" - "gråsten" eller "Li sa" - "Lisa". Vid textning finns dessutom mindre tomrum mellan bokstäverna i ordet, men i skrivstil skrivs bokstäverna normalt ihop.

Följande text visar hur det kan se ut om man inte markerar några gränser alls:

1) Föreläsningssanteckningar, 1988.

A)

alladessasättattmarkeragränseriskrivensvenskaunderlättarläsningenavtext
ennärsådanagränser saknassomidethärexempletförsvårasläsningensomtarlä
ngretideftersomläsarendåsjälvmåstegöragränstragningendenärenförutsätt
ningförattmeddelandetskakunnatolkasdvsförattmanskaförståvaddetbetyder

I följande version har satsgränserna markerats och det går genast bättre att
läsa/förstå texten:

B)

Alladessasättattmarkeragränseriskrivensvenskaunderlättarläsningenavte
xten. Närsådanagränser saknas, somidethärexemplet, försvårasläsningenso
mtarlängretid, eftersomläsarendåsjälvmåstegöragränstragningen. Denäre
nförutsättningförattmeddelandetskakunnatolkas, dvsförattmanskaförståvadd
etbetyder.

Språket i A och B har samma struktur. Samma meningar, satser, ord och morfem
ingår i båda versionerna. Alltså finns det sats- och meningsgränser också i A, men
där har dessa gränser inte markerats. Den som behärskar skriven svenska kan
med hjälp av sitt språkkunnande ändå hitta ord- och satsgränserna, trots att de
inte är markerade, men det är då betydligt besvärligare att läsa/förstå texten. Vi
behöver alltså kunna hitta gränserna mellan satserna för att veta vilka ord och
fraser som hör ihop. Om vi inte kan avgöra vilka ord som utgör enheter, kan vi
inte tolka yttrandet.

Beroende på var vi anser att de större konstituentgränserna finns i följande
exempel får vi alltså olika tolkningar:

kalle sa till pelle att han inte skulle komma att göra det innan lördagen var
omöjligt under alla omständigheter måste han tala om det

Det kan t ex läsas så här:

Kalle sa till Pelle att han inte skulle komma. Att göra det innan lördagen var
omöjligt. Under alla omständigheter måste han tala om det.

En annan möjlig läsning är den här:

Kalle sa till Pelle att han inte skulle komma att göra det. Innan lördagen var
omöjligt under alla omständigheter. Måste han tala om det?

Som vi sett i det föregående utnyttjar skriften dels grafiska symboler, sk grafem (bokstäver och andra skrivtecken), dels "tomrum". Det är i den systematiska växlingen mellan skriftsymbol och icke-skriftsymbol som de språkliga enheterna uttrycks och gränserna mellan dem markeras. (Se även Ahlgren 1984.)

Talad svenska

Talet kan beskrivas som en växling mellan ljud och icke-ljud, dvs tystnad. Man skulle då kunna anta att det fanns en lika systematisk och lättobserverad växling mellan ljud : icke-ljud i talet som det gör mellan skrivsymbol : tomrum i skriften, men så är inte fallet. I vanligt tal förekommer normalt inte pauser mellan orden. Satsen "sen kom han alltid tillbaka" är i sin talade form snarare en sammanhållen ljudenhet som låter ungefär så här:

senkomanaltitibaka

Med lite större noggrannhet kan satsen ovan skrivas så här:

sen komanal ti ti ba ka

Det finns nämligen mycket korta pauser i inledningsskedet av språkljud av en viss typ, sk. klusiler som p, t, k, b, d, g, pauser som vi dock inte urskiljer när vi lyssnar på vanligt tal, men som syns på spektrogram vid akustisk analys av tal. Pauser av den typen kan alltså förekomma mitt i ett ord, som i "ti ba ka" utan att man lägger märke till dem.

När man ser på exemplet ovan kan det tyckas märkligt att det överhuvudtaget går att förstå tal. En viktig del av talet, som dock inte syns när man försöker återge det i skrift, är de prosodiska dragen, dvs

- (a) intonation (tonhöjd)
- (b) tryckstyrka (betoning)
- (c) kvantitet (längd).

Alla stavelser eller ord i ett yttrande uttalas alltså inte likadant, de varierar när det gäller om de uttalas med (a) ett högt eller lågt röstläge, om de är (b) starkt eller svagt uttalade och om (c) ljuden är korta eller långa. Dessa olika prosodiska drag samverkar med varandra och bildar olika mönster, t.ex. olika intonationskurvor, som bl.a. anger vilka enheter som hör ihop och som hjälper lyssnaren att tolka yttrandet.

Teckenspråk

Forskning om bl. a. amerikanska, franska, brittiska, danska, norska och svenska teckenspråken har visat att också tecknade språk har gränsmarkörer av olika typ för olika språkliga enheter.

Yttranden på teckenspråk kan sägas utgöras av en växling mellan rörelse och icke-rörelse, t. ex. en hand rör sig och stannar upp i ett visst läge. Teckenspråket har flera olika artikulatorer, såsom händer, huvud, ögonbryn, ögonlock, ögon (dvs blickriktning) och mun, som på varierande sätt kan röra sig och inta olika positioner och lägen. Vi börjar här med att undersöka på vilka sätt händerna växlar mellan rörelse och icke-rörelse.

Manuella gränsmarkörer

När man tittar på videoinspelat teckenspråk i "slow motion" kan man i händernas rörelsemönster hitta ett slags markering av de enskilda tecknens början och slut. Detta framgår tydligt vid analys bild för bild av tecknat material inspelat med 50 bilder/sekund och där varje bild varar 0.02 sekund, dvs två hundradelar. Vid ett teckens början intar händerna sin startposition och hålls där stilla i ett par hundradels sekund. Man ser då i regel en distinkt bild av handen så att dess form syns tydligt. När handen sedan rör sig under själva artikulationen hinner inte kameran registrera den snabba rörelsen, vilket ger en suddig bild av handen och det är svårt att avgöra vilken form den har. Vid tecknets slut blir bilden av handen åter tydlig, dvs handen hålls still igen. Därefter flyttas handen till det läge den ska ha i nästa teckens initialskede. Den rörelse som då utförs ingår alltså inte i något teckens artikulationsaspekt, utan är en transportrörelse som görs mellan tecken. Under transportrörelsen ändras handens form så att när handen nått läget för nästa tecken har den redan intagit dess handform. Bilden är då åter distinkt då handen hålls still i det tecknets initialläge.

Transportrörelserna är alltså ett slags utfyllda pauser mellan tecknen och vi kan likna dem vid skriftens tomrum mellan orden. Teckenspråket har därför, precis som den skrivna svenskan, markerade gränser mellan symbolerna, vilket alltså normalt inte finns mellan orden i det talade språket. I den bilagda transkriptionen av en kort teckensekvens (se sid 9) anges teckens (och blinkningars) duration med |—|, medan transportrörelserna däremellan anges med tomrum. En streckad linje anger att handen hålls kvar i sin slutposition betydligt längre än normalt innan transportrörelsen börjar.

En annan typ av manuella "pauser" är de som förekommer i slutet av ett teckens utförande. De innebär att handen/händerna hålls kvar i den position de har när artikulationen är avslutad, dvs när tecknet är utfört i sin helhet. För exv. tecknet BRA skulle det innebära att J-handen hålls kvar en kort stund framför kroppen i det neutrala läget och att den har kvar en distinkt J-form. Trots att delar av tecknet (artikulatorn i slutläget) hålls kvar, uppfattas det ändå som en paus, ett

tydligt uppehåll i teckenflödet, vilket troligen beror på att det under en sådan sekvens saknas rörelse. Mitt intryck är att detta är en vanlig typ av "paus" och att den bl.a. fungerar som markör av satsgräns. I t.ex. ja/nej-frågor hålls handen/händerna från sista tecknet i satsen kvar längre än i motsvarande påståendesats och bidrar på så sätt till att markera frågesatsens slut (se Bergman 1982).

Händerna hålls ibland också stilla någonstans framför kroppen utan att de har intagit en språkligt bestämd handform (ser ut ungefär som en lätt böjd J-hand eller en avslappnad S-hand). Det är inte närmare undersökt om också denna paus fungerar som markör av någon språklig gräns, men det är rimligt att anta att så är fallet.

En annan "icke-rörelse" som behandlats i samband med turtagnings signaler är det s.k. viloläget, som i sin mest tydliga form innebär att den tecknande lägger ner händerna i knät. Vi konstaterade att sådana vilolägen, om de förekommer i en och samma tur, ser ut att fungera som gränsmarkörer för "stycken" i teckenspråket.

Icke-manuella gränsmarkörer

Det är emellertid inte bara händerna och deras växling mellan rörelse och icke-rörelse som fungerar som markörer av gränser mellan språkliga enheter. Minst lika betydelsefulla är de olika icke-manuella sätten att markera gränser. Ruth Kjær Sørensen, som tillsammans med Britta Hansen och Elisabeth Engberg-Pedersen forskat om danska teckenspråkets grammatik, har i artikeln *Rhythms, Intonation, and Sentence Markers in Danish Sign Language* (1980) beskrivit hur de successivt blev medvetna om de icke-manuella signalernas betydelse.

Kjær Sørensen konstaterar i sin artikel att transkriptioner av videoinspelade samtal på teckenspråk som bara angav vilka tecken händerna utförde var otillräckliga för en analys av satsstrukturen. Det gick inte att avgöra var satsgränserna fanns, och därmed inte heller vilka tecken som hörde ihop med varandra och som tillsammans bildade en sorts enheter, satser.

Därför återvände man till videobanden för att studera vad den tecknande gjorde utöver att röra händerna. Det man först lade märke till var kroppsrörelser. Kroppen flyttades fram och tillbaka under tecknandet och tycktes markera ett slags innehållsmässigt samband mellan tecknen. När man transkriberat dessa rörelser började vissa mönster i deras användning synas, och som hjälpte till avgränsa grupper av tecken.

Men nästa person som man transkriberade föreföll att inte röra kroppen alls. Det visade sig emellertid att den personen också hade vissa rörelser, men bara hos huvudet. Dessa huvudrörelser hade till funktion att markera gränser och förekom på likartade ställen som den första personens kroppsrörelser. Man tolkade detta som att det väsentliga tycktes vara, inte hur man markerar gränser, utan att man gör det.

När arbetet var kommet så långt, fick gruppen se den då nypublicerade artikeln av Charlotte Baker och Carol Padden (1978) som hade studerat samma fenomen i det amerikanska teckenspråket. De hade inte bara transkriberat rörelser hos huvud och kropp utan dessutom blickriktning och ansiktsrörelser, vilket danska gruppen då också började göra. Man lade också till mer information om de enskilda tecknens utförande som t.ex. om tecknet utfördes större än vanligt, snabbt och kort (obetonat) eller om det hölls kvar i slutpositionen. I det flesta gränser man sedan hittade användes vanligen två eller tre olika komponenter samtidigt för att markera övergången till en ny enhet. Allra vanligast var en kombination av rörelse hos huvud/kropp och ändrad blickriktning.

Studier av svenska teckenspråket visar ett likartat utnyttjande av (manuella och) icke-manuella markörer. Gränserna mellan satser och satskonstituenten markeras ofta just av en förändring i huvudets position och blickens riktning, en blinkning och ibland av en rörelse hos ögonbrynen. Det är sällan som en enda signal ensam markerar en gräns, vanligtvis är det flera samverkande signaler (se exv. Bergman 1982a, appendix A). Att det fungerar så har förstås att göra med att satser av olika typ ofta markeras med ett knippe icke-manuella signaler, som utförs samtidigt som de tecken som ingår i satsen. Ett tydligt exempel på detta är ja/nej-frågan, som markeras med höjda ögonbryn och lätt framåtböjt huvud (och att handen/händerna från satsens sista tecken hålls kvar, Bergman 1982b). När frågesatsen avslutas sänks ögonbrynen och huvudet upphör att vara framåtböjt och då kommer dessa rörelser samtidigt att fungera som markör av en satsgräns.

En gräns markeras alltså vanligen av att den tecknande slutar göra något och inte genom att man gör något speciellt för att markera gränsen. Ett undantag från detta är förekomsten av blinkningar.

Att blinkningar kan fungera som gränsmarkörer har visats av bl a Baker (1976). Baker visar där att blinkningar i amerikanska teckenspråket tenderar att förekomma vid satsgränser, mellan subjekt och predikat och efter satsinitiala tidsuttryck. Hon påpekar också att blinkningarna ofta förekommer samtidigt med

andra icke-manuella förändringar som t.ex. huvudrörelser. Det är inte så att alla satsgränser markeras med en blinkning, men det typiska är att när den tecknande blinkar så är det mellan större satskonstituenten eller mellan hela satser. Ett exempel från svenska teckenspråket på hur blinkningen kan förekomma inne i en sats mellan satskonstituenten är den blinkning som i regel åtföljer ett tidsuttryck som står först i satsen:

ögonbryn: upp----
 ögon: blink
 händer: IMORGON MAMMA/PAPPA KOMMA-fv-fh-c
 Nästa dag kom mina föräldrar.

Observera att ögonbrynen är höjda under tecknet IMORGON och att de återgår till ett neutralt läge i samband med blinkningen.

I det transkriberade exemplet som visar förhållandet tecken : transportrörelse har också blinkningar angivits. Se t ex hur första satsen omges av blinkningar. Observera också att blinkningarna finns *mellan* tecknen, inte samtidigt med dem. - En blinkning, eller ett längre slutande av ögonen, som förekommer samtidigt med ett tecken är ofta emfatisk, dvs fungerar som en slags betoning.

I en senare artikel om konditionala satser i amerikanska teckenspråket har Baker och Padden (1978) visat att det finns en blinkning mellan den första (om-)satsen och den andra (så-)satsen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att alla de olika signalerna som fungerar som gränsmarkörer kan ses som den tecknandes sätt att hjälpa mottagaren att strukturera teckenflödet, dvs att hitta ett mönster som visar vilka tecken som hör ihop, och som sen leder till att mottagaren kan förstå innebörden i yttrandet. Avsaknaden av sådana gränsmarkörer är en bidragande orsak till att tecknad svenska var/är så svåravläst; en annan orsak var naturligtvis att satserna i tecknad svenska från teckenspråkets perspektiv är ogrammatiska. Men även med i stort sett korrekt konstruerade meningar kan teckenspråket bli svårt att förstå om gränsmarkörerna försvinner, något som blir särskilt tydligt i formella sammanhang som tolkning eller nyhetsuppläsning i TV.

Referenser

- Ahlgren, I (1984): Döva barn och skriven svenska. FoT XIII.
- Baker, C (1976): Eye-Openers in ASL. Sixth California Linguistics Association. Conference Proceedings (s. 1-13).
- Baker, C & C Padden (1978): Focusing on the Nonmanual Components of American Sign Language. I Siple, P (ed.): Understanding Language through Sign Language Research. New York: Academic Press (s. 27-57).
- Bergman, B (1982a) Teckenspråkstranskription. FoT X.
- Bergman, B (1982b): Några satstyper i det svenska teckenspråket. FoT XI:2 (s. 48-61).
- Kjær Sørensen, R (1980): Rythms, Intonation, and Sentence Markers in Danish Sign Language. I Ahlgren, I & B Bergman (eds.): Papers from the first International Symposium on Sign Language Research. Leksand: Sveriges Dövas Riksförbund (s. 283-291).

Stockholms universitet VT-88
 Institutionen för lingvistik
 Brita Bergman

sekund
100-del

0. 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 5.

blinkning

39 43 43 465

höger hand

VERKLIGEN PEK- BORT- HA 95 95 79 79 32 33 95 95 25 49 91
 fv-C SKÄND BARA INFORHA- ALLA VETA X X X X KÄN- TILL BARA ORDNA
 NA TION

vänster h.

53 51
 PEK-f

Vi (i Sverige) är ju bortskämda med att alla (myndigheter o. likn.) är välinformerade.

5.

8.

01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01 11 21 31 41 51 61 71 81 91 01

blinkning

39 33 63 71

hurudet
 skakas

höger hand

RYSSNA-i- VETTA HAFT x6 X-fh X-h
 TELEFON
 (männ: åhå!)

vänster h.

X-v X-fv X-f

Det är bara att ringa så får man besked överallt, men inte där (i Polen).

*/handen utanför bilden

NÅGRA SATSTYPER I DET SVENSKA TECKENSPRÅKET 1)

Inledning

Inom teckenspråksundervisningen och i viss mån i den knappa litteraturen om svenskt teckenspråk framhävs ibland betydelsen av en levande mimik för teckenspråket. Den som håller på att lära sig teckna uppmuntras att teckna med ett så uttrycksfullt ansikte som möjligt. Å andra sidan har man också påpekat att en överdriven mimik bör undvikas, en uppfattning som kommit till uttryck i Läroplanen för grundskolan (Lgr 69 II:Spsk) där man som ett huvudmoment i den frivilliga teckenspråksundervisningen har "Övningar i syfte att bibringa eleverna vårdad plastisk och mimik". Man har alltså observerat att döva barn som tecknar med varandra använder ansiktet annorlunda än hörande som talar med varandra och därav dragit slutsatsen att deras mimik bör "vårdas".

Att ansiktet spelar en viktig roll i teckenspråkskommunikationen framgår bl.a. av att mottagarens blick är riktad mot den tecknandes ansikte. Den som försöker avläsa teckenspråk genom att med blicken följa händernas rörelser avslöjar sig omedelbart som en nybörjare.

Även vid kommunikation på talat språk använder vi ansiktsuttryck i olika syften, både omedvetet och medvetet. De utnyttjas då i flera funktioner, bland vilka följande kategorier finns: *illustrators* (illustrerande uttryck), *regulators* (samtalsreglerande uttryck) och *affect displays* (känslouttryck) (Ekman och Friesen 1969). Dessa olika typer av uttryck har uppenbarligen kommunikativ funktion, men tillskrivs normalt inte språklig funktion, dvs de är inte element i språkets struktur.

Icke-manuella signaler i teckenspråket

När det gäller teckenspråk kan ansiktsuttryck emellertid även ha en rent språklig funktion. Det som vi i vardagligt tal lite slarvigt kallar teckenspråkets mimik visar sig vid närmare granskning vara ett rikt system av uttryck och rörelser hos ansiktet (och huvudet) med funktion på flera språkliga nivåer. De kan ingå i lexikala enheter, dvs vara komponenter i tecken, och i språkets grammatik, dvs utnyttjas på morfologisk eller syntaktisk nivå.

1) Detta kapitel är en delvis omarbetad version av en uppsats med samma namn som publicerades 1982 i FoT XI (och FoT XI:2). Avsnittet om topikmarkören bygger på föreläsning-anteckningar från 1990.

De rörelser och positioner som *munnen* artikulerar har företrädesvis lexikal funktion - inte något fall av syntaktiskt utnyttjande har observerats i det svenska teckenspråket. Det är vid det här laget en välkänd företeelse att det finns tecken som har en oralt producerad komponent som tillsammans med den manuella komponenten utgör tecknet. Exempel på tecken med arbiträra orala komponenter är VET-INTE, VERKLIGEN ("PI") och STICKA-IVÄG ("PAFF"). Motiverade munrörelser finns i BITA, IDISSLA och FÖRVÅNAD. Att munnen är artikulator i lexikala enheter har visats i bl.a. följande teckenspråk: det amerikanska teckenspråket (Liddell 1977), i svenska (Wikström 1979), norska (Vogt-Svendsen 1981) brittiska (Lawson 1982) och danska teckenspråket (Engberg-Pedersen, Hansen, Kjær Sørensen (1981).

Förutom att artikulera en komponent av tecken är munnen också i några fall tecknets enda artikulator, dvs vissa lexikala enheter produceras enbart oralt. En sådan grupp är de "orala adverbena" (Liddell 1977, Bergman 1982a). De används vanligtvis som samtidiga bestämmningar till reduplicerade verbformer och har betydelser som 'normalt, avslappnat', 'slött, frånvarande' och 'intensivt, med möda'. Vi har också några få exempel på självständiga orala tecken som inte har någon manuell komponent. Bland dessa finns ett tecken med betydelsen 'ja' (läpparna förs framåt en gång och tillbaka) och ett annat som betyder 'ljuga' och 'antag att' (tungan förs mot insidan av kinden några gånger).

I motsats till munnen fungerar *ögonen* på flera olika nivåer i teckenspråket: lexikalt, syntaktiskt och samtalsreglerande. Exempel på att blickriktning och ögonrörelser är komponenter i tecken hittar vi bland ikoniska tecken vars form är direkt eller indirekt motiverad av aktiviteter där ögonen tänks delta: TITTA-SIG-OMKRING, SE-NED-PÅ ('förakta') och SOVA.

Syntaktiskt har ögonen en framträdande roll vid lokalisation (lokalisationsblick), dvs vid etablerandet av referenspunkter och vid deiktisk och anaforisk referens. Vidare har blinkningar (i samverkan med huvud- och kroppsrörelser) påvisats fungera som markörer av syntaktiska gränser, särskilt satsgränser. (Baker 1976, Baker & Padden 1978, Engberg-Pedersen et al. 1981).

Ögonen har slutligen en utomordentligt central roll vid samtalsreglerandet, dvs för de mekanismer som reglerar turtagandet (interaktionssignaler). Baker (1977) har för amerikansk teckenspråkskommunikation visat hur ögonkontakten mellan mottagaren och den tecknande reglerar samtalet och visar vems "tur" det är att yttra sig. Vissa preliminära observationer av svenska data tyder på att turtagandet

regleras på likartat sätt även vid kommunikation på svenska teckenspråket. Vi har t.ex. sett hur den tecknande vid inledningen av en tur tittar bort, dvs undviker ögonkontakt med mottagaren, utom när en direkt fråga ställs till mottagaren då ögonkontakten bibehålls under hela yttrandet.

Grammatiska markörer

I det föregående har några prov getts på hur olika delar i ansiktet kan ha olika språklig funktion. Vi kommer nu in på det egentliga ämnet för denna uppsats, nämligen *ansiktsuttryckens och huvudrörelsernas betydelse för olika satstyper*. Detta har studerats i det amerikanska teckenspråket främst av Liddell (1977) och Baker & Padden (1978). Den här studien av det svenska teckenspråket har delvis inspirerats av deras undersökningar genom att resultaten föreföll stämma väl överens med våra observationer av svenskt teckenspråk och kunde därmed tas som hypoteser för analysen av det svenska teckenspråket. Det material som analyserats är i första hand videoinspelade monologer och samtal²⁾, men direkta observationer i naturliga samtalsituationer har också gjorts. Resultaten har diskuterats med den grupp döva studerande som lästa teckenspråk vid Stockholms universitet 1981.

Genom språket har vi möjlighet att delge andra våra kunskaper, erfarenheter, tankar och känslor. Med dess hjälp kan vi göra utsagor om oss själva och omvärlden, begära information från andra och försöka påverka deras beteende. Dessa olika funktioner hos språket kommer till uttryck i olika typer av satser: påståendesatser, frågesatser och imperativsatser (för en översikt över sambandet mellan yttrandens funktion, talhandlingstyp och satstyp, se tabellen på s. 17). Att ha dessa olika typer av satser antas vara ett universellt drag hos mänskliga språk - man har, så vitt jag vet, inte belagt något exempel på språk som saknar dem.

Språk skiljer sig inte åt så mycket i fråga om *vad* de kan uttrycka, som *hur* de gör det. Det betyder att det kan finnas flera sätt att bilda de olika satstyperna på, men att typerna återfinns hos alla språk. Ser vi på skillnaden mellan t.ex. en påståendesats och en frågesats så markeras den i en del språk genom olika *ordföljd*. Jämför de svenska satserna "du är döv" och "är du döv(?)" där påståendesatsen har predikatsverbet efter subjektet (rak ordföljd) och frågan har predikatet före subjektet (omvänd ordföljd). Ett annat sätt att bilda frågesatser är genom att utnyttja en särskild intonation men med bibehållen rak ordföljd. I skrift

²⁾ SDR har välvilligt ställt sådant material till förfogande genom att jag fått möjlighet att analysera inspelningar gjorda inför SDR.s teckenspråkstest (för sökande till tolkutbildningen vid Västanviks folkhögskola).

symboliseras denna intonation av ett frågetecken: "du är döv?". Ett tredje sätt uppvisar japanskan som har en speciell frågepartikel (*ka.*). - Något liknande finns i svenskan: "du är väl döv", "du är döv va". - Svenska teckenspråket utnyttjar i likhet med många andra tecknade språk, olika ansiktsuttryck och huvudrörelser.

Påståendesats

Låt oss utgå från en enkel påståendesats med betydelsen 'du är döv'. I svenska teckenspråket använder vi två tecken i den satsen: $\int L \hat{\int}^* / \int L \hat{\int}^*$ ('döv') och $L \hat{\int}^*$ ('du'). För att underlätta för dem som inte känner till teckenskriften använder jag i det följande en internationellt spridd konvention att i skrift låta tecken symboliseras av ord skrivna med versaler.³⁾ Dessa ord ska endast betraktas som ett slags etiketter eller namn på tecknen. Tecknet $\int L \hat{\int}^* / \int L \hat{\int}^*$ har fått namnet DÖV/STUM och betyder 'döv, döv person'. Snedstreck (/) mellan DÖV och STUM anger att tecknet är en sammansättning. Teckenspråkssatsen kan alltså skrivas med teckenskrift

(1) $\int L \hat{\int}^* / \int L \hat{\int}^* L \hat{\int}^*$

eller med teckentranskription med svenska namn på tecknen:

(2) DÖV/STUM PEK-f

Ja/nej-fråga

Låt oss nu göra en fråga på teckenspråk med betydelsen 'är du döv' - en fråga som för övrigt är mycket vanlig då den ofta är öppningsfras till samtal på teckenspråk där parterna inte känner varandra. Den här typen av fråga kallas ja/nej-fråga, eftersom det är en fråga som kan besvaras med "ja" eller "nej". Även i den här satsen ingår DÖV/STUM och PEK-f och i samma ordning som i påståendesatsen, varför den skulle kunna skrivas (2) ovan. Men då skulle det se ut som om det inte fanns någon formell skillnad mellan påståendesatsen och frågesatsen, vilket vore missvisande, ty i teckenspråkskommunikationen ser satserna olika ut. Det beror bl.a. på att det ingår flera artikulatorer i frågesatsen:

(3)

ögonbryn:	upp-----
huvud:	böjs fram-----
ögon:	(+K-----)
händer:	DÖV/STUM PEK-f---
mun:	dö [v-----

Är du döv?

3) För en utförlig beskrivning av teckentranskriptionen se Bergman 1982.

För att sekvensen DÖV/STUM PEK-f skall uppfattas som en fråga fordras att ögonbrynen är höjda och att huvudet är böjt fram. Dessa två signaler utgör tillsammans det som Liddell (1977) kallar en *non-manual grammatical signal* eller *non-manual grammatical marker* (icke-manuell grammatisk signal eller markör). Fråge-markören utförs samtidigt med de i satsen ingående tecknen.

Det finns även en *manuell* markering av frågestasen, i (3) symboliserad med den streckade linjen efter PEK-f. Den anger att det sista tecknet i en frågesats hålls kvar längre än i motsvarande påståendesats.

I beskrivningen i (3) ingår även ögon (blickriktning) och mun. De är satta inom parentes eftersom de inte alltid är en del av själva frågemarkören, men noteras alltid i det transkriptionssystem vi använder. "+K" anger ögonkontakt med mottagaren. Munnen har transkriberats som "dö[v-----]" vilket anger att ord-bilden "döv" förekommer och att den labio-dentala "v"-formen (övre tandraden mot underläppen) hålls kvar även under tecknet "PEK-f".

(4) visar hur en ja/nej-fråga transkriberas i förenklad form: "f" symboliserar de olika komponenterna som ingår i frågemarkören. (De kan jämföras med frågetecknets funktion i skrift när rak ordföljd används - en grafisk symbol för satsens intonationsmönster.) Den heldragna linjen angör markörens duration:

(4) $\frac{\text{DÖV/STUM PEK-f}}{\text{f}}$
 Är du döv?

Ja/nej-frågans markör består alltså i sin fullständiga form av de icke-manuella komponenterna höjda ögonbryn och huvudet böjt fram (samt den längre durationen hos sista tecknet). Den kan även reduceras till bara en komponent, nämligen de höjda ögonbrynen. Markören för ja/nej-fråga kan också förstärkas genom att överkroppen böjs fram.

En ja/nej-fråga kan även uttryckas enbart icke-manuellt med höjda ögonbryn och huvudet framböjt utan att några manuella tecken utförs. "Menar du det?" eller "verkligen?" är ett exempel på vad vi kan säga på svenska i motsvarande situation.

Negerad påståendesats och ja/nej-fråga

För att en påståendesats skall vara korrekt konstruerad krävs inget särskilt ansiktsuttryck: påståendesatsen är omarkerad, den saknar obligatoriska icke-manuella komponenter. Däremot kan påståendesatsen negeras med en samtidigt

utförd signal, nämligen att huvudet vrids i sidled, dvs med en huvudskakning (i transkriptionen representerad av "neg"):

- (5) $\frac{\text{neg}}{\text{DÖV/STUM PEK-f}}$
 Du är inte döv.

Av den svenska översättningen framgår att svenskan använder ett särskilt ord för att negera satsen. Teckenspråket har visserligen ett manuellt tecken INTE (vars användning inte är undersökt), men en sats kan alltså negeras med enbart huvudskakningen.

Det är viktigt att notera den icke-manuella signalens position i ett yttrande. Om man på frågan (4) 'är du döv?' svarar nekande kommer negationen först, följd av en jakande påståendesats:

- (6) $\frac{\text{neg}}{\text{HÖRANDE PEK-c}}$
 Nej, jag är hörande.

Jämför detta med en sats som har huvudskakningen samtidig med tecknen och som alltså har motsatt betydelse:

- (7) $\frac{\text{neg}}{\text{HÖRANDE PEK-c}}$
 Jag är inte hörande.

Inte bara påståendesatser utan också frågesatser kan förstås negeras. Frågesatserna utnyttjar samma signal för negation som påståendesatserna och det gör att vi här får två samtidiga icke-manuella markörer:

- (8) $\frac{\text{neg+f}}{\text{DÖV/STUM PEK-f}}$
 Är du inte döv?

Det innebär att samtidigt som huvudet är framåtböjt som i frågemarkören vrids det i sidled för att uttrycka negationen. - Den svenska satsen "är du inte döv?" är markerad som fråga genom omvänd ordföljd och negerad med "inte".

Bekräftande påstående och fråga om bekräftelse

Det förekommer också satser där huvudet böjs upp och ner, dvs nickar. Baker (1980) kallar en sådan sats i amerikanska teckenspråket *asserted statement*, alltså

försäkrande eller bekräftande påstående.⁴⁾ Den nickande rörelsen, som vanligen börjar innan de manuella aktiviteterna påbörjas och sedan fortsätter hela satsen, skrivs här "nick". (I övriga fall har jag gett markörerna namn efter den funktion de har, dvs i enlighet med den typ av sats de markerar och inte efter formen.)

 nick

(9) DÖV/STUM PEK-fv

Ja, han är döv.

(9) uttrycker således ett bekräftande påstående, vilket antyds av "ja" i den svenska översättningen. Skillnaden mellan de två påståendetyperna (jfr ex. 2 och 9) är kanske inte så påtaglig, men i en frågesats ser vi desto tydligare hur "nick" påverkar betydelsen:

 nick+f

(9) DÖV/STUM PEK-fv

Han är väl döv.

En annan möjlig översättning är "han är döv va?". Vi kan beskriva denna fråga som en fråga om bekräftelse, dvs en fråga där man väntar sig ett jakande svar.

Frågeordsfråga

De frågesatser som hittills nämnts är samtliga ja/nej-frågor. Det finnes emellertid ytterligare en typ av fråga, den så kallade *frågeordsfrågan*. Den har fått sitt namn av de speciella frågeord som ingår i dessa frågor, t.ex. svenskans "vad", "vem", "när", "var", "hur", "varför". Med en sådan fråga begär man ytterligare information om ett förhållande som redan delvis är känt, exv. 'när skulle hon komma?'. Teckenspråket förfogar också över ett antal interrogativa tecken med funktion att signalera olika typer av önskad information om person, sak, tid och plats och orsak: VEM, VAD, VAR, HUR, NÄR, VARFÖR.

 ff

(11) VEM TUM-PEK-h

Vem är det?

"ff" står här för en grammatisk markör vars viktigaste komponent är de sammandragna ögonbrynen. Ytterligare en komponent kan förekomma, nämligen att hakan förs framåt-uppåt, ibland är även överläppen uppdragen. Andra vanliga yttranden av den här typen är:

4) Liddell (1977) har identifierat fyra olika typer av nickande rörelser med olika funktion. Jag har inte undersökt i vad mån det gäller även svenska teckenspråket.

(12) $\frac{\text{ff}}{\text{HUR ORSAKA}}$
Hur kommer det sig?

(13) $\frac{\text{ff}}{\text{VAR PLATS}}$
Var (någonstans)?

I exempel (11) - (13) används interrogativa former (VEM, HUR, VAR), men en frågeordsfråga kan också markeras med enbart den icke-manuella markören:

(14) $\frac{\text{ff}}{\text{KLOCKA}}$
Hur dags?

Trots att det saknas ett manuellt frågeord är detta en frågeordsfråga, markerad av att ögonbrynen är sammandragna och hakan framåt-uppåt. Jämför detta med följande:

(15) $\frac{\text{f}}{\text{KLOCKA}}$
En klocka?

I (15) har vi i stället en ja/nej-fråga som också den består av bara det manuella tecknet KLOCKA, men som är markerad med höjda ögonbryn. Det blir alltså två helt olika typer av frågor beroende på vilka komponenter som finns i ansiktet och huvudet och därmed två sorters möjliga svar, ex. 'sju' resp. 'ja'.

Höjda ögonbryn kan förekomma i en frågeordsfråga och uppfattas då som en artigare form av frågeordsfrågan. Den används t.ex. om man inte uppfattat vad som sagts, och är tvungen att fråga om. Det manuella tecken (VEM, NÄR osv.) som då obligatoriskt inleder frågan anger ju ändå entydigt att det är en frågeordsfråga.

Imperativsatser

För fullständighetens skull ska här också nämnas imperativsatser, alltså de satser vars primära funktion är att göra en uppmaning (se översikten, s. 15). Deras form emellertid inte närmare undersökt. Nämnas kan dock, att när man uppmanar någon att göra något, tenderar tecknen att utföras längre ut och högre upp från kroppen, dvs med större rörelse i axeln och armbågsleden: SITTA 'sätt dig!', TRYCKA-MED-TUMME 'sätt på tv:n!'.

Det är oklart om uppmaningar också måste ha några ickemanuella signaler. Klart är emellertid att sammandragna ögonbryn och en nickande huvudrörelse framåt ofta förekommer. Det kan antingen vara en enda nickning, eller flera kortare, upprepade rörelser. De upprepade rörelserna tycks vara en artigare variant, som inte är lika befällande, utan snarare en vänligare uttryckt uppmaning.⁵⁾ En uppmaning ses också ofta inledas med tecknet SNÄLL.

Topikmarkören

Också andra syntaktiska konstruktioner än de satstyper som beskrivits i det föregående utnyttjar ansiktsuttryck. Det gäller särskilt olika typer av bisatser (se avsnittet Anteckningar till syntaxföreläsningarna, s. 5-11), liksom den speciella konstruktion som kallas topik och som behandlas i det här avsnittet.

Utöver den syntaktiska strukturen, som beskrivs med termer som subjekt, objekt och predikat, har en sats också en sk informationsstruktur: den har ett *tema* och ett *rema*.

(16) KRUTH KOMMA-HIT IMORGON

tema rema

Kruth kommer imorgon.

I (16) är satsens tema, dvs dess ämne, en person, 'Kruth'. Remat, dvs. det som den tecknande meddelar om den personen, är att han 'kommer imorgon'.

Ibland används termerna *topik - kommentar* (från eng. *topic - comment*) i stället för tema - rema. Här används dock termen topik (och topikaliserat led) när det finns en *särskild markering* av temat. Ett sådant exempel återges i (2) nedan:

(17)

ögonbryn: upp
 huvud: böjt fram--
 hakan in---
 ögonrikt: +K blink
 händer: KRUTH----- KOMMA-HIT IMORGON

Kruth kommer imorgon.

KRUTH är fortfarande subjekt och anger yttrandets tema, men här är temat särskilt framhävt genom att tecknet KRUTH är markerat med flera delsignaler: höjda ögonbryn, huvudet framåtböjt, hakan in, ögonkontakt med mottagaren, sista

⁵⁾ Enligt Mats Jonsson (pers. komm.) får uppmaningen ett drag av vädjan om den markeras med uppdragna kinder.

tecknet hålls kvar längre (i ett slags "manuell frysning"), samt till sist en blinkning som ibland förstärks med en huvudnickning. Genom att handen hålls kvar i (det sista) tecknet i det topikaliserade ledet, får det längre varaktighet och man får ett intryck av paus mellan temat och remat. En fras som är markerad på det sättet och som står först i satsen kallas alltså *topik*. Topikmarkörens olika delsignaler är följande:

huvud: böjt fram-----
 hakan in----- (nick)
 ögonbryn: upp-----
 ögonrikt: +K----- v (=blinkning)
 händer: (sista tecknet hålls kvar)--

Topikmarkören anges med "t" i transkriberade exempel:

(17) t
 KRUTH KOMMA-HIT IMORGON
 tema rema
 Kruth kommer imorgon.

Det är inte en obligatorisk regel som styr valet mellan vanligt subjekt som i ex. (1) och topikaliserat subjekt (ex. 2). Det är den tecknande själv som, beroende på sammanhanget, avgör om frasen skall vara markerad eller inte. Om däremot objektet står först och därmed anger satsens tema, markeras det obligatoriskt med topikmarkören.

(18) t
 HUS PEK-f POSS-c PAPPA BYGGA
 Huset byggde min pappa.

(19) t
 POSS-f BIL HAP TVÄTTA PEK-c
 Bilen har jag tvättat.

(20) t
 FLICKA TUMPEK-h VILL HA PEK-c
 Den tjejen vill jag ha.

De tre exemplen ovan har alltså topikaliserat objekt, med vilket menas att objektet

- a) står först
- b) har den särskilda topikmarkören
- c) anger satsens tema.

Jag visade i det föregående (s. 5-6) att påståendesatser och ja/nej-frågor kunde negeras med samtidigt huvudrörelser, som i följande exempel:

- (21) $\frac{\text{neg}}{\text{CHAUFFÖR SE INTE TÅG}}$
 Chauffören såg inte tåget.

Topikmarkören kan däremot inte förekomma samtidigt med den negerande huvudskakningen, vilket är rimligt, då ju topikaliserings syfte är att presentera yttrandets ämne, vilket då inte bör negeras när det omtalas. (Liknande observationer har gjorts i amerikanskt teckenspråk, Liddell 1977.) Däremot kan kommentardelen, dvs. remat, vara negerad:

- (22) $\frac{\text{t}}{\text{CHAUFFÖR SE INTE TÅG}} \frac{\text{neg}}{\text{CHAUFFÖR SE INTE TÅG}}$
 Chauffören såg inte tåget.

I negerade satser där den manuella negationen står sist kan hela den övriga satsen vara markerad som topik:

- (23) $\frac{\text{t}}{\text{PEK-c BAKA TÅRTA}} \frac{\text{neg}}{\text{FUT-NEG}}$
 Jag tänker då inte baka tårta.

Subjektsdelen PEK-c och predikatsdelen BAKA TÅRTA uttrycker här tillsammans satsens tema och är markerade med topikmarkören. Resten av meningen FUT-NEG ('ska inte', 'tänker inte') uttrycker remat, dvs. innehåller den information som den tecknande ger om 'tårtbakningen'.

I själva verket tycks inte topikmarkören kunna kombineras med några andra samtidigt grammatiska markörer. Följande exempel är en ja/nej-fråga med topikaliserat subjekt (POSS-f BIL) där topikmarkören och ja/nej-markören är helt skilda åt. De förekommer i samma sats, men inte samtidigt:

- (24) $\frac{\text{t}}{\text{POSS-f BIL}} \frac{\text{f}}{\text{GAMMAL}}$
 Är din bil gammal? (Grammatik 1: 32) 6)

Samma mening i utförligare transkription:

(24)

6) Exempel från videoinspelade texter (se s. 17) som är tillgängliga för studerande vid Institutionen för lingvistik anges på detta sätt. Siffrorna anger antingen exempelnummer eller tid.

(24)
 ögonbryn: upp-----+++++++
 huvud: böj fram-----+++++++
 hakan in---
 ögon: +K----- v +K-----
 händer: POSS-f BIL-- N-Y---
 Är din bil gammal?

"+++" används här för att ange en förstärkning av en icke-manuell signal. I (24) ser vi hur signalen höjda ögonbryn (=upp) intensifieras vid övergången från topikmarkören till markören för ja/nej-frågan. Huvudets position ändras samtidigt till mer framåtböjt och hakan inte längre är indragen.

Nedan ett exempel på en frågeordsfråga där ett topikaliserat tidsuttryck inleder satsen:

(25) t ff
 IDAG NUMMER VAD
 Vad är det för datum idag? (Grammatik 1: 25)

(25)
 ögonbryn: upp----- hop-----
 kropp: fram--
 huvud: böj fram-----+++++++
 hakan in--
 ögonrikt: +K----- v +K-----
 händer: IDAG NUMMER VAD--
 mun: idag datu[m-----
 Vad är det för datum idag?

Topikmarkören kombineras ibland med ett ansiktsuttryck som ser ut som om man kisar med ögonen. Att ögonen ser smalare ut är primärt resultat av att kinderna höjts.

(26)
 ögonbryn: upp-----
 huvud: böj fram--
 hakan in--
 kinder: upp-----
 ögonrikt: +K ----- v
 händer: KRUTH----- KOMMA-HIT IMORGON
 Kruth kommer imorgon.

Tillsammans med topikmarkören fungerar de uppdragna kinderna som en uppfordran till mottagaren att nicka tillbaka om han vet vem eller vad den tecknande syftar på. De uppdragna kinderna fungerar alltså som en sorts fråga "du vet väl vem Kruth är?" eller " jag tror att du vet vem jag menar - stämmer det?" och mottagarens svar blir då jakande eller nekande berorende på om han förstår

vem/vad yttrandet handlar om. Samma signal, med samma form och funktion, förekommer i danska teckenspråket och kallas av Engberg-Pedersen (1991) *referencecheck*, referenskontroll, dvs. den tecknande ger mottagaren möjlighet att kontrollera om han förstår vad den tecknande refererar till. Tillsammans med topikmarkören kan denna referenskontroll som uttrycks med uppdragna kinder att skrivas som i ex. (10):

(27) t?
 KRUTH KOMMA-HIT IMORGON
 Kruth kommer imorgon. (Du vet Kruth, han kommer i morgon.)

(28) t?
 TRE-cirkef-f-- MYCKET FATTIG LAND
 De tre länderna är mycket fattiga. (EG-föreläsningen 9:46)

Av den mer detaljerade transkriptionen nedan framgår att den tecknande inte har ögonkontakt under det topikaliserade ledet "TRE-cirkef-f--". Blicken är i stället riktad riktad mot den position som handen befinner sig i.

(29)
 ögonbryn: upp-----
 huvud: böj fram-----
 hakan in-----
 kinder: upp-----
 ögonrikt: fram-ner----- v +K-----
 händer: TRE-cirkef-f-- MYCKET FATTIG LAND

Till sist ett liknande exempel

(30) t?
 BETYDA POSS-plur-fh GAMMAL LAG SLOPAS DIREKT
 Det innebär att deras gamla lagar slopas direkt. (EG-förel. 24:19)

där den noggrannare transkriptionen nedan visar att blicken är riktad mot handens position under tecknet POSS-plur-fh, men mot mottagaren (+K) under återstoden av frasen:

(30)
 ögonbryn: upp-----
 huvud: böj fram
 hakan in-----
 kinder: upp-----
 ögonrikt: -K fh----- +K----- v +K-----
 händer: BETYDA POSS-plur-fh GAMMAL LAG SLOPAS DIREKT
 Det innebär att deras gamla lagar slopas direkt.

Slutord

I det föregående har flera olika typer av syntaktiska konstruktioner som markeras med icke-manuella signaler beskrivits. Jag visade inledningsvis att munrörelser och blickiriktning har språklig funktion i teckenspråket och här har vi nu också sett prov på hur t.ex. rörelser hos ögonbryn och huvud har en framträdande syntaktisk funktion. Mycket av det som vi ibland lite slarvigt kallar för mimik är således regelmässigt förekommande element i den språkliga strukturen. Kanske var det detta förhållande som Oskar Österberg (1916) hade i åtanke när han i inledningen till den äldsta svenska teckenboken skrev att det finns personer som *"böra öva kontroll över sin mimik, så att den icke går över de gränser som teckenspråket som ett fast språk uppdrager."*

Översikt över sambandet mellan yttrandens funktion, talhandlingstyp och satstyp.

FUNKTION (SYFTE)	TALHANDLINGSTYP	SATSTYP	SATSEXEMPEL
<u>informerande</u> (talaren vill att lyssnaren ska få veta ngt; ska lagra ny information)	påstående	påståendesats	Ann och Bo har gift sig.
<u>informations-sökande</u> (talaren vill veta ngt av mottagaren - som bör svara på något sätt)	fråga	frågesatser: a) ja/nejfråga b) frågeordsfråga	Har Ann och Bo gift sig? Var gifte sig Ann och Bo?
<u>styrande</u> (talaren vill påverka mottagaren att göra ngt)	uppmaning	imperativsats	Gift er!

Användningen av en påståendesats för att göra ett påstående, en frågesats för att fråga osv. kallas *direkt talhandling*. Användningen av en påståendesats för att göra en uppmaning kallas *indirekt talhandling*. Direkta och indirekta talhandlingar exemplifieras nedan:

SATSEXEMPEL	SATSTYP	TALHANDLING
<i>Talaren vill informera mottagaren:</i>		
"A och B har gift sig."	påståendesats	påstående
"Har du hört att A och B har gift sig?"	frågesats	-"-
<i>Talaren vill styra mottagaren:</i>		
"Hämta stolen!"	imperativsats	uppmaning
"Vill du vara snäll och hämta stolen?"	frågesats	-"-
"Du hämtar stolen."	påståendesats	-"-

REFERENSER

- Baker, C. (1976): Eye-Openers in ASL. Sixth California Linguistics Association Conference Proceedings. San Diego State University (sid 1-13).
- Baker, C. (1977): Regulators and turn-taking in American Sign Language discourse. I Friedman, Lynn (red.): On the other hand. New York: Academic Press, Inc.
- Baker, C. (1980): Sentences in American Sign Language. I Baker, C. & Battison, R. (red.): Sign Language and the Deaf Community. Essays in Honor of William C. Stokoe. National Association of the Deaf.
- Baker, C & Cokely, D. (1980): American Sign Language: a teacher's resource text on grammar and culture. Silver Spring, Md: T.J. Publishers, Inc.
- Baker, C & C Padden (1978): Focusing on the Nonmanual Components of American Sign Language. I Siple, P (red.): Understanding Language through Sign Language Research. New York: Academic Press (sid 27-57).
- Bergman, B. (1983): Verbs and Adjectives: Some Morphological Processes in Swedish Sign Language. I Kyle, J. & B. Woll (red.): Language in Sign: An International Perspective on Sign Language. London: Croom Helm.
- Bergman, B. (1982): Teckenspråkstranskription. FoT X. Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik.
- Engberg-Pedersen, E. (1991): Lærbog i tegnsprogs grammatik. Köpenhamn: Døves Center for Total Kommunikation
- Engberg-Pedersen, E., Hansen, B. & Kjaer Sørensen, R. (1981): Døves tegnsprog. Træk af dansk tegnsprogs grammatik. Köpenhamn: Arkona.
- Ekman, P. & Friesen, W.V. (1969): The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. Semiotica 1969 I (1), 49-98.
- Läroplan för grundskolan, Lgr 69:II SpSk, Specialskolan för syn- hörsel- och talskadade. Stockholm: Skolöverstyrelsen (1970).
- Lawson, L.K. (1983): Multi-channel Signs in British Sign Language. I Kyle, J. & Woll, B. (red.): Language in Sign. An International Perspective on Sign Language, London: Croom Helm, s. 97-105.
- Liddell, S.K. (1977): Non-manual signals in American Sign Language: A many layered system. I Stokoe, W.C. (red.): Proceedings of the first international symposium on sign language research and teaching. Chicago.
- Vogt-Svendsen, M. (1981): Tegn med fast oral komponent. Hovedopgave ved Statens Spesiellærerhøgskole. Høst, Norge.
- Wikström, L-Å. (1979) Lip movements in Swedish Sign Language. Opublicerat föredrag vid The First International Symposium on Sign Language Research. Skepparholmen, Sweden.

Woll, B. (1981): Question structure in British Sign Language. I B. Woll, J. Kyle & M. Deuchar (red.): Perspectives on British Sign Language and Deafness. London: Croom Helm.

Österberg, O. (1916): Teckenspråket. Uppsala.

Videomaterial

Almqvist, S. & Jonsson, M (1990): Grammatik, del 1. Institutionen för lingvistik, Stocholms universitet.

Hedberg, T. (1991): Föreläsning om EG. Institutionen för lingvistik, Stocholms universitet.

SATSSTRUKTUR I TECKENSPRÅKET. Kompendium.*)

Innehåll	sid.
1. FUNKTION OCH KATEGORI	1
1.1 Syntaktisk funktion	
1.2 Ordklass och kategori	
1.3 Dynamiska och statiska satser	
1.4 Ytterligare en syntaktisk funktion: predikativ	
2. TECKENSPRÅKSSATSER	5
2.1 Syntaktisk funktion	
2.2 Nominalfras som predikat	
2.3 Adjektiv som attribut och predikat	
3. NOMINALFRASEN	8
4. ORDFÖLJD I TECKENSPRÅKET	10

*) Kompendiet (från 1988) är en reviderad sammanställning av de centrala avsnitten i artiklarna Bergman 1984, Bergman & Wallin 1984 och Bergman 1986. Dessutom ingår ett kort avsnitt om nominalfrasen i teckenspråket och ett något fylligare avsnitt om ordföljden jämfört med Bergman & Wallin 1984.

1. FUNKTION OCH KATEGORI

1.1 Syntaktisk funktion

En sats kan beskrivas som bestående av ett subjekt och en predikatsdel. Låt oss se på några svenska satser:

	subjekt	predikatsdel
(1)	Mamma	skrattar.
(2)	Min bror	springer.
(3)	Mamma	handlar mat.
(4)	Expediten	hjälper min bror.
(5)	Min bror	är professor.
(6)	Min bror	är snäll.

I enkla påståendesatser av den här typen kommer vanligtvis subjektet först, följt av predikatsdelen. I några av exemplen ovan består subjektet av ett enda ord (1, 3, 4), i de övriga av två ord. I frasen "min bror" är "bror" huvudord, medan "min" fungerar som bestämning till huvudordet.

I både (1) och (2) utgörs predikatsdelen av ett enda ord, verformerna "skrattar" och "springer". De fungerar som predikat i sina respektive satser. I exemplen (3) och (4) är predikatsdelen något fylligare. Verbformerna "handlar" och "hjälper" är predikat. Uttrycken "mat" och "min bror" fungerar i de satserna som direkta objekt (i skolgrammatikor ofta kallade akkusativobjekt. Dativobjekt kallas numera vanligen indirekt objekt.)

Subjekt, direkt objekt, indirekt objekt och predikat är exempel på olika syntaktiska funktioner. Ett uttryck som fungerar som subjekt i en sats, kan fungera som objekt i en annan:

(2)	Min bror springer.	
		subj.
(4)	Expediten hjälper min bror .	
		dir. obj.
(7)	Mamma ger min bror mat.	
		ind. obj.

1.2 Ordklass och fras

Den syntaktiska funktionen hos ett uttryck ska inte förväxlas med dess kategori-tillhörighet. Den kategori ett ord tillhör kallas ordklass. Orden "mamma", "bror", "professor" och mat är medlemmar av klassen substantiv, medan "skratta", "springa", "hjälpa" och "ge" är verb. "Snäll" är adjektiv.

Att definiera de olika ordklasserna är ett mycket gammalt problem inom språkvetenskapen. Traditionellt har tre olika typer av kriterier använts: semantiska (betydelsemässiga), morfologiska (formmässiga, såsom ords böjning) och syntaktiska (ordets funktion i en sats).

När det gäller svenska finns det flera skäl till att vi skiljer på t.ex. kategorierna verb och adjektiv. De morfologiska är kanske de mest iögonenfallande. Verb har tempusböjning (skratta, -de), medan adjektiv har kongruensböjning (fin, -t, -a) och kan kompareras (fin, -are, -ast). Vidare har verb och adjektiv olika syntaktiska egenskaper av vilka vi redan nämnt en: verb kan ensam utgöra predikatet i en sats, något som adjektiv inte kan göra. En annan syntaktisk skillnad är adjektivens attributiva användning, dvs att adjektiv kan stå som (framförstålld) bestämning till substantiv i nominalfrasen. En semantisk skillnad slutligen är att adjektiv betecknar statiska situationer, såsom tillstånd och egenskaper, medan typiska verb betecknar handlingar och skeenden. - För en lättfattlig diskussion om problemen med ordklasskriterier se Östen Dahls Grammatik (1982).

Inom modernare språkbeskrivning har det emellertid blivit vanligare att man utgår från en annan kategori, nämligen frasen. Den frasklass vi kommer att intressera oss för i det följande är nominalfrasen. Den har fått sitt namn efter latinets "nomen" som betyder 'namn', 'substantiv'. Med nominalfras menas alltså 'substantivfras', dvs en fras vars typiska huvudord är ett substantiv. I våra inledningsexempel är "mamma", "min bror" och "professor" exempel på nominalfraser. Observera att en fras inte nödvändigtvis består av flera ord, den kan utgöras av ett enda ord: uttrycken "maten", "den inhandlade maten" och "den av min mamma inhandlade maten" är alla exempel på nominalfraser. De har samma huvudord, "maten", som dock i de två sista fraserna är föregånget av ett antal bestämningar.

Av ovanstående resonemang kan vi dra slutsatsen att det egentligen inte är ord som har olika syntaktisk funktion utan nominalfraser. Vi såg ju t.ex. i det föregående hur nominalfrasen "min bror" fungerade som subjekt, direkt objekt och indirekt objekt i tre olika satser (ex. 2, 4 och 7).

En kommentar om ordklassen pronomen: termen "pronomen" kommer från latinets "*pro-*" (i stället för) och "*nomen*". Det är emellertid inte ett substantiv utan snarare en hel nominalfras som ett pronomen kan sägas representera. Antag att vi vill beskriva situationen 'expediten hjälper min mamma' och att det redan av sammanhanget framgår vem det är som får hjälp. Det skulle kunna uttryckas med

(8) Expediten hjälper henne.

Det är således hela frasen "min mamma" som "ersatts" av ordet "henne", och inte enbart substantivet, ty vi säger inte på svenska "...hjälp min henne".

Såväl substantiv som pronomen kan alltså utgöra enda ordet i en nominalfras och fungera som t.ex. subjekt eller objekt i svenska. Det förekommer förövrigt att också verb kan fungera som subjekt.

(9) (Att) springa är jobbigt.

För att sammanfatta det föregående, kan vi konstatera att en svensk fullständig sats fordrar minst ett subjekt och ett predikat. I predikatsdelen kan förutom predikatet ingå en eller två nominalfraser (förutom ytterligare bestämmingar som dock inte behandlas här).

Nedanstående uppställning är ett försök till komprimerad sammanfattning av avsnittet om kategori och funktion. Ovanför satsen har kategoritillhörighet angivits, dvs. fras och ordklass. Under satsen anges syntaktisk funktion i respektive nominalfras (bestämning, huvudord).

fras	NP		NP		NP	
	h.o.		best. h.o.		best. h.o.	
ordklass	SUBST.	VERB	POSS. PRON	SUBST.	ADJ.	SUBST.
	Mamma	ger	min	bror	god	mat
satsdel	subj.	pred.	ind.obj.		dir.obj.	

1.3 Dynamiska och statiska satser

Om vi nu för tillfället lämnar den syntaktiska strukturen hos satserna och övergår till att se på deras betydelse, så kan de delas in i två typer när det gäller vilken sorts situation de beskriver. Satserna (1) - (4) beskriver dynamiska situationer. Med dynamisk situation avses någon form av skeende eller handling, dvs att något händer eller någon agerar. Satserna (5) och (6) beskriver inte skeenden utan

olika statiska förhållanden såsom tillstånd, egenskap, relation. Kanske kan vi betrakta 'är vaken' som ett tillstånd, 'är snäll' som en egenskap och 'är professor' som en relation.

Skillnaden mellan dynamiska och statiska satser framgår tydligt vid en jämförelse mellan följande två satser:

(10) Mamma väger fisken.

(11) Mamma väger 60 kilo.

(10) är dynamisk medan (11) är statisk. Den semantiska, dvs. betydelsemässigaskillnaden mellan uttrycken "väger fisken" och "väger 60 kilo" avspeglas även i deras syntaktiska struktur. I "väger fisk" är "fisk" objekt, men i "väger 60 kilo" är "60 kilo" bestämning till väger (måttadverbial). Att satserna verkligen har olika syntaktiska egenskaper framgår om man försöker konstruera passiva motsvarigheter till dem:

(12) Fisken vägs av mamma.

(13) * 60 kilo vägs av mamma.

Den statiska satsen låter sig inte passiviseras.

Det är mycket lätt att hitta exempel på svenska verb som betecknar dynamiska situationer: "skratta", "springa", "flytta", "ge", "rymma", ('fly'). Däremot är det mindre vanligt att verb betecknar statiska situationer. Exempel är "bo", "existera", "rymma" ('innehålla'), "veta", "äga". Det verb som oftast förekommer i statiska satser är någon form av det så kallade kopulaverbet. "vara" (se exempel 5 och 6). Ord som betecknar statiska situationer, såsom egenskaper eller tillstånd (snäll, fin, dålig, röd, glad, sjuk) tillhör ofta klassen adjektiv. Jämför t.ex. (det dynamiska) verbet "svartna" med adjektivet "svart".

1.4 Ytterligare en syntaktisk funktion: predikativ

Som framgår av uppställningen på första sidan utgörs predikatsdelen i (5) och (6) av "är professor" respektive "är snäll". "är" är predikat, men vilken syntaktisk funktion har "professor" och "snäll"? Traditionellt kallas den predikatsfyllnad, vilket dock inte är en särskilt lyckad term. Den antyder ju att "professor" och "snäll" här skulle fungera som en sorts utfyllnad till predikatet "är". Egentligen är det väl tvärtom. Den verkliga utsagan står "professor" och "snäll" för, medan "är" snarare kan betraktas som en utfyllnad. I svenska språket kan dock inte ord som

"snäll" och "professor" fungera som predikat. Vi säger inte "mamma snäll", "mamma professor". Svenska satser måste innehålla åtminstone en tempusböjd form, så vad vi borde säga är "mamma snällar" och "mamma professorar". Men adjektiv och substantiv tar inte tempusböjning, endast verb tar böjning av den typen. Därför stoppar vi in lite utfyllnad i en sådan här verblös sats, nämligen det betydelseutömande "vara", som blir bärare av tempusändelsen. Den formen kommer då att fungera som satsens predikat.

Termen "predikativ" brukar numera användas i stället för "predikatsfyllnad". Som predikativ kan både adjektiv och substantiv, dvs en nominalfras förekomma. Vi kan nu utöka frasen "min bror"-s register av möjliga syntaktiska funktioner till att gälla även predikativ:

- (14) Kalle är **min bror**.
 predikativ

2. TECKENSPRÅKSSATSER

2.1 Syntaktisk funktion

Låt oss nu översätta några av de svenska satserna till teckenspråk:

	<u>subjekt</u>	<u>predikatsdel</u>	
(15)	□J ^{†*} /□J ^{†*}	□J ^{†*} ^ [†]	mamma skrattar
(16)	□J ^{†*} /□J ^{†*}	J ^{†*} A ^{†*} ω [†] UA ^{†*} ω [†]	mamma handlar mat
(17)	□J ^{†*} †Γ ^{†*} Γ ^{†*} ‡	□ [†] SS ^{†*} [†] ◁ [†] ⇒G	min bror är professor
(18)	□J ^{†*} †Γ ^{†*} Γ ^{†*} ‡)J ^{†*} ^v	min bror är snäll

I de här teckenspråksexemplen finns en viss strukturellighet med de svenska satserna. Också teckenspråkssatserna har subjektet först, följt av predikatsdelen. Subjektsnominalfrasen i (15) och (16) utgörs av substantivet □J^{†*}/□J^{†*}, i (17) och (18) av huvudordet †Γ^{†*}Γ^{†*}‡ ('bror') och en framförställd bestämning ('min'). (För ytterligare exempel på nominalfraser i teckenspråket, se sid. 8-10).

I (15) utgörs predikatsdelen av verbet $\square \mathcal{J}^{\wedge} |^{\ddagger}$ som är satsens predikat. I (16) har vi i predikatsdelen ett predikat $\mathcal{J}^{\wedge} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$ och ett objekt $\mathcal{U} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$, precis som i den svenska satsen.

En skillnad mellan teckenspråksexemplen och de svenska satserna, som kanske inte framgår så tydligt, är att teckenspråksverben inte har tempusböjda former. Svenska teckenspråket saknar denna morfologiska kategori (något som tycks gälla alla teckenspråk som man nu börjat utforska).

Att teckenspråket saknar kategorin tempus innebär att (15) även skulle kunna översättas till "Mamma skrattade". Vilken av de två svenska översättningarna som är lämpligast att välja går inte att avgöra utan kännedom om yttrandets kontext.

2.2 Nominalfras som predikat

I exempel (17) och (18) ser vi en påtaglig skillnad mellan teckenspråkssatserna och deras svenska motsvarigheter, nämligen i antalet symboler. De svenska satsernas predikatsdel består av två ord, teckenspråkets av endast ett tecken. Av exempel (17) kan vi sluta oss till att teckenspråket kan bilda en statisk sats med betydelsen 'min bror är professor' med bara två nominalfraser. När $\square \mathcal{J}^{\wedge} |^{\ddagger}$ $\mathcal{J}^{\wedge} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$ och $\mathcal{U} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$ förekommer i just den ordningen uppfattas satsens första nominalfras som subjekt och den andra som predikat. Den första frasen refererar till den person (min bror) om vilken nästa nominalfras, $\mathcal{U} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$, är en utsaga; den predicerar "professorssvarandet".

En skillnad mellan teckenspråk och svenska i satserna av typ (5) och (17) är att svenskan har ett tempusböjt verb som predikat följt av predikativet, medan teckenspråket kan ha en nominalfras som predikat.

2.3 Adjektiv som attribut och predikat

Så har vi slutligen (18):

(18) $\square \mathcal{J}^{\wedge} |^{\ddagger}$ $\mathcal{J}^{\wedge} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$ $\mathcal{U} \mathcal{A}^{\wedge} |^{\ddagger}$

Även här utgörs predikatsdelen av ett enda tecken, i det här fallet ett adjektiv. Också i detta avseende skiljer sig teckenspråket och svenskan åt eftersom teckenspråket kan bilda en fullständig sats där predikatet utgörs av ett ensamt adjektiv.

Jag har i annat sammanhang (vid symposiet i Bristol 1981, se Bergman 1984b) framfört hypotesen att svenska teckenspråket saknar klassen adjektiv. I en senare artikel (Bergman 1986) argumenterar jag emellertid för att det finns adjektiv, men att svenska teckenspråket förefaller höra till den grupp språk som har en förhållandevis liten klass adjektiv (jfr Dixon 1977).

Att fungera som bestämning till substantiv, den attributiva funktionen, är som vi tidigare konstaterat ett avgörande kännetecken hos adjektiv. I det följande hittar vi exempel på nominalfraser som utgörs av en framförställd bestämning, ett adjektiv, och ett substantiv:

NP:

FIN HUS	fint hus
SNÄLL UNGE	snäll unge
LITEN BIL	liten bil

Dessa och liknande exempel visar att teckenspråket har adjektiv.

Utöver sin attributiva användning kan teckenspråkets adjektiv även fungera som predikat:

	<u>subjekt</u>		<u>predikat</u>
(18)	POSS-c BROR	SNÄLL	min bror är snäll
(19)	HUS	FIN	huset är fint
(20)	POSS-c	LITEN	min bil är liten

Vi ser här hur SNÄLL, FIN och LITEN ensamma utgör satsens predikat men att de svenska översättningarna måste ha "är" som predikat.

Observera alltså skillnaden mellan de båda uttrycken FIN HUS (fint hus) och HUS FIN (huset är fint). Det första är en nominalfras där adjektivet FIN är attribut, det andra en fullständig sats där FIN är predikat.

Sammanfattningsvis kan konstateras att svenska teckenspråket kan bilda fullständiga grammatiska satser där predikatsdelen kan utgöras inte bara av ett verb, utan av ett ensamt substantiv (dvs nominalfras) eller ett adjektiv.

Låt oss titta på ytterligare några exempel på statiska satser, dvs satser som uttrycker något slags tillstånd:

- (21) $\cup B \hat{\sigma}^* \uparrow \ddagger \cup J \hat{\sigma}^* / J \hat{\sigma} J \uparrow \ddagger \omega$ Anders var slut
- (22) $\square J \hat{\sigma}^* \square B \hat{\sigma}^* \vee \uparrow \ddagger \sqcup \Psi \hat{\sigma}^* \uparrow \ddagger$ min faster var med barn

Av betydelsen att döma skulle också dessa tecken kunna vara adjektiv. Om så vore fallet skulle de också kunna förekomma attributivt, men det kan de inte. På svenska kan vi ju säga t.ex. "den utmattade Anders" och "min gravida faster", men tecknen UTMATTAD ($\cup J \hat{\sigma}^* / J \hat{\sigma} J \uparrow \ddagger \omega$) och GRAVID ($\sqcup \Psi \hat{\sigma}^* \uparrow \ddagger$) kan inte stå attributivt. Dessa tecken är alltså inte adjektiv utan verb, närmare bestämt intransitiva verb, dvs. verb som inte konstrueras med objekt (se Ant. till syntaxförel. s.1). Vid översättning till svenska återges dock ofta motsvarande innehåll med adjektiv.

Vi har ovan sett att det inte finns ett ett-till-ett-förhållande mellan teckens och svenska ords egenskaper - det innehåll som på teckenspråk uttrycks med ett verb kan på svenska uttryckas med ett adjektiv. Det är naturligtvis inte förvånande eftersom det rör sig om två olika språk. Men den här bristande överensstämmelsen är skälet till att jag i några avsnitt använt teckentranskription och inte svenska ord som namn på tecknen - något som ju kunde locka läsaren att uppfatta tecknets ordklassstillhörighet som densamma som ordets. Skriver man GRAVID som namn på ett tecken kan man lätt tro att tecknet är ett adjektiv, eftersom ordet är det. VARA-GRAVID vore i så fall en något bättre beteckning på det intransitiva stativa teckenspråks verbet.

3. NOMINALFRASEN

Det saknas fortfarande en beskrivning av nominalfrasens struktur i svenska teckenspråket.¹⁾ I det följande ges en förteckning över några av de nominalfrastyper som jag hittat i vårt videoinspelade material. Detta är alltså inte en uttömmande lista, men den exemplifierar några flitigt återkommande strukturer. De svenska översättningar som ges är de som bäst återger frasernas betydelse i de sammanhang de tagits från. I många av exemplen är också andra översättningar möjliga.

1) Detta stämmer inte längre: se Hermansson, M. (1995): Nominalfrasers struktur i svenskt teckenspråk. Uppsats på Påbyggnadskurs för döva i teckenspråk. Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet.

1. Nominalfras bestående av ett substantiv:

FAMILJ	familjen
MAT	mat
TANT	tanten
BIL	bil
BARN	barnen
MILITÄR	militären
ANDERS	Anders
MANILLA	Manilla
POLEN	Polen

2. Nominalfras bestående av framförställd bestämning + substantiv:

a) Adjektiv + substantiv

GAMMAL KYRKA	den gamla kyrkan
UNG TJEJ	en ung tjej
N-Y LÄRARE	en ny lärare
BRA INFORMATION	bra information
DÅLIG MAMMA	en dålig mamma
FEL TID	fel tid
STOR SERVIETT	en stor serviett
LITEN B-Y	en liten by
RÖD PASS	rött pass
SIST NATT	sista natten
ANNAN KULTUR	annan kultur

b) POSS + substantiv

POSS-c BROR	min bror
POSS-f MAMMA	din mamma

c) Räkneord eller annan kvantifikator + substantiv

EN VECKA	en vecka
FYRA Å-R	fyra år (gammal)
TVÅ DAG	två dagar
TJUGO M-I-L	jugo mil
FEMTIO D/M-A-R-K	femtio D-mark
ALLA BARN	alla barnen
MÅNGA DÖV/STUM	många döva
VARJE DAG	varje dag
BÅDA BARN	båda barnen

3. Nominalfras bestående av substantiv + samtidig bestämning:

hö hand: DOKTOR
vä hand: PEK-fv doktorn

hö hand: F-O-T
vä hand: PEK-ner foten

4. Nominalfras bestående av substantiv + efterställd bestämning:

a) substantiv + PEK

TANT PEK-v	tanten
DOKTOR PEK-fv	doktorn
BIL PEK-v	bilen
BENNY PEK-fh	Benny

b) substantiv + PERSON

DÖV/STUM PERSON x 2	de två döva, de andra två
FLICKA PERSON	flicka(n)
LÄRARE PERSON	(den) läraren

Det förekommer givetvis kombinationer av ovanstående konstruktioner. Exempelvis kan en nominalfras bestå av en framförställd bestämning + substantiv + PEK

TYSK MAT/MAMMA PEK-fh	den tyska matmamman
POSS-c SYSTER PEK-fh	min syster
POSS-c BROR KAMRAT	min brors kamrat
M-O-R-M-O-R POSS-fh MAMMA/PAPPA	mormors föräldrar
POSS-c BROR POSS-fv KAMRAT PEK-fv	min brors kamrat

4. ORDFÖLJD I TECKENSPRÅKET

I det här avsnittet ska vi titta lite närmare på ordföljden i teckenspråket. Vi har redan konstaterat att subjektet normalt föregår predikatsdelen och vi har sett exempel på satser med följden subjekt - predikat - objekt.

Inom jämförande, språktypologiska studier brukar man numera klassificera språk bl a med hänvisning till den grundläggande ordföljden i jakade enkla påstående-satser. Svenska språket karaktäriseras då som ett SVO-språk, dvs som ett språk med ordföljden subjekt - verb - (direkt) objekt. - Observera att man i beskrivningar av språks ordföljd kommit att använda beteckningen "verb", där vi enligt svenskt språkbruk kanske skulle ha föredragit "predikat" (jfr SPO). Vi kan dock tänka oss att "V" betecknar predikats verbet.

Även svenska teckenspråket kan beskrivas som ett SVO-språk. Det är den ordföljd vi hittar i satser där subjekt och objekt utgörs av fulla nominalfraser, dvs av nominalfraser med substantiviskt huvudord:

- (23) GUNILLA AVGUDA ANDERS
Gunilla avgudade Anders.
- (24) ISELKOTT/PAPPA FRÅGA POSS-fv FRU
Igelkottpappan frågade sin fru.
- (25) BARN INTE-VETA V-E-R-B
Barn vet inte vad verb är.
- (26) MAMMA VISPA RÖD/STRÖM, VISPAx3
Mamma vispade blodet (- vid grisslakten).

Samma ordföljd hittar vi i de två följande exemplen där subjektsnominalfraserna utgörs av en pronominal pekning:

- (27) PEK-c LEKA POSS-c BROR
Jag lekte med min bror.
- (28) PEK-c HA TÄLT/BORD
Jag hade ett campingbord med mig.

Om subjektet utgörs av den pronominala pekningen förekommer även ordföljden verb-objekt-subjekt:

- (29) HA BIL PEK-c
Jag har bil.
- (30) BO MANILLA PEK-c
Jag bodde på Manilla(-skolan).

Det är inte ovanligt att pronomen har andra syntaktiska egenskaper jämfört med fulla nominalfraser, varför (29) och (30) inte motsäger antagandet om en grundläggande SVO-följd.

I exemplen (23) - (30) utgörs predikatet av transitiva verb, dvs verb som konstrueras med objekt. Verb som konstrueras med både direkt och indirekt objekt kallas dubbelt transitiva. Ett sådant verb är t.ex. SE/GE (visa):

- (31) MAMMA VISA MIG FOTO
Mamma visade mig korten.

Ordföljden är här alltså S-V-IO-DO.

Verb som inte kan ta objekt kallas intransitiva. I sådana satser på teckenspråket utnyttjas också ordföljden subjekt-verb:

- (21) ANDERS UTMATTAD
Anders var slut.
- (22) POSS-c FASTER GRAVID
Min faster var med barn.

Satser med pronominellt subjekt kan dock ha subjekt sist i satsen:

- (32) UTMATTAD PEK-fv
Han var slut.

Detta är för övrigt den vanligaste ordföljden även i statiska satser som saknar verb, där predikatet utgörs av t.ex. ett adjektiv eller en nominalfras:

- (33) TRÖTT TUM-PEK-h
Han var trött.
- (34) HÖRANDE PEK-c
Jag är hörande.

En annan mycket vanlig konstruktion är att subjektet har en pronominell kopia som står sist i satsen.

- (35) MAMMA TRÖTT PEK-fv
Mamma är trött.

PEK-fv är här alltså koreferent med MAMMA, dvs PEK-fv syftar på samma person som frasen MAMMA.

Följande tre konstruktioner är alltså fullständiga, grammatiska satser på teckenspråk:

- (35) MAMMA TRÖTT PEK-fv
- (36) MAMMA TRÖTT
- (37) TRÖTT PEK-fv

Även ex. (38) avslutas med en pekning:

- (38) MAMMA HAFT FRÅGA DOKTOR PEK-fv
Mamma hade frågat doktorn.

Här är dock inte den satsfinala PEK-fv koreferent med den inledande nominalfrasen, det är alltså inte fråga om en pronominal subjektscopia. PEK-fv är istället efterställd bestämning till DOKTOR och ingår alltså i objektsnominalfrasen. Ytterligare ett ex. på samma struktur där objektet utgörs av frasen NORSK FLICKA PEK-fv:

- (39) ANDERS ÅTA-SIG NORSK FLICKA PEK-fv
Anders tar hand om norska tjejen.

Om ett annat satsled än subjektet står först i en sats sägs detta led vara spetsställt eller topikaliserat. Jämför följande två satser:

- (40) VEM ÅTA-SIG NORSK FLICKA
Vem tar hand om den norska tjejen?

- (41) NORSK FLICKA, VEM ÅTA-SIG
Den norska tjejen, vem åtar sig henne?

Ex. (40) har ordföljden SVO med frågeordet VEM i subjektställning. I (41) däremot är objektet topikaliserat och vi får ordföljden OSV. Topikaliserade satsled markeras av en kombination av icke-manuella signaler bland vilka höjda ögonbryn ingår. Dessutom hålls sista tecknet i det topikaliserade ledet kvar något längre än i ett icke-topikaliserat led, vilket uppfattas som en kort paus mellan de topikaliserade ledet och resten av satsen (därav kommatecknet i (41)).

I de exempel som hittills diskuterats har satserna med intransitiva verb innehållit en nominalfras, de med transitiva verb två nominalfraser och satsen med ett dubbelt transitivt verb (SE/GE 'visa') hade tre nominalfraser. Så ser det emellertid inte alltid ut. I själva verket är det mycket vanligt att en eller flera av satsens möjliga nominalfraser saknas. Det är särskilt lätt att hitta exempel på satser som saknar subjekt. Om verbet är intransitivt kan en sats i så fall komma att utgöras bara av predikatet:

- (42) SKAKIS
Jag blev rädd.

På samma sätt kan statiska satser bestå av enbart predikatet i form av ett adjektiv eller en nominalfras:

- (43) SNÄLL
Han är snäll.

Om subjektet utelämnats i en sats med transitivt verb kommer satsen att utgöras av predikatsdelen, dvs verbet (+ ev. hjälpverb) och objektsnominalfrasen:

(44) VILL UMGÅS DÖV/STUM
Hon ville umgås med döva.

(45) hö hand: SJUK/HUS
vä hand: STICKA-IVÄG-c-v
De (föräldrarna) åkte till sjukhuset.

(46) FRÅGA DOKTOR PEK-fv
Hon (mamma) hade frågat doktorn.

I ex. (46) är PEK-fv efterställd bestämmning till DOKTOR och ingår alltså i objektsnominalfrasen.

Det kan också förekomma att objektsnominalfrasen saknas medan subjektet däremot är utsatt:

(47) ANDERS ÅTA-SIG TUM-PEK-h
Anders tar hand om henne.

Observera att denna sats är TUM-PEK-h koreferent med ANDERS, dvs pekningen är subjektskopia. Av dess ställning sist i satsen skulle vi kunna tro att det är objekt, men så är inte fallet. En ensam pekning förefaller inte kunna fungera som objekt.

Till sist en kommentar om ordföljdens funktion i teckenspråk och svenska. Som vi sett i de teckenspråksexempel som diskuterats här kan subjektet utgöras av en full nominalfras (dvs med substantiviskt huvudord) eller av en pronominell pekning:

(15) MAMMA SKRATTAR mamma skrattar
(48) SKRATTA PEK-fv hon skrattar

I teckenspråket står det substantiviska subjektet före predikatsdelen, medan de pronominella subjektet visserligen kan stå först, men det förefaller vara vanligare att det står sist i satsen. I svenska däremot står substantiviska och pronominella subjekt på samma plats:

(1) Mamma skrattar.
(49) Hon skrattar.

Om en svensk sats har subjektet efter predikatet anger det att satsen är en frågesats:

(50) Skrattar mamma?

(51) Skrattar hon?

Observera alltså att teckenspråkssatsen (41) är en påståendesats, men att den svenska satsen (51) är en frågesats.

REFERENSER

- Bergman, B (1982): Några satstyper i det svenska teckenspråket. FoT XI:48-63.
- Bergman, B (1984a): En jämförelse mellan några dynamiska och statiska satser i svenska och i teckenspråk. FoT XIV:1-14.
- Bergman, B (1984b): Verb och adjektiv: några morfologiska processer i svenska teckenspråket. FoT XIV:26-37.
- Bergman, B (1986): A Comparison between Some Static Sentences in Swedish Sign Language and in English. I Tervoort, B (utg.): Signs of Life. Proceedings of the Second European Congress on Sign Language Research. The Institute of General Linguistics of the University of Amsterdam, 52-56.
- Bergman, B & L Wallin (1984): Satsstruktur i det svenska teckenspråket. FoT XIV:15-25.
- Dahl, Ö (1982): Grammatik. Lund: Studentlitteratur.
- Dixon, R (1977): Where Have All the Adjectives Gone? Studies in Language 1, 1:19-80.

ANTECKNINGAR TILL SYNTAXFÖRELÄSNINGARNA 1)

Verbställighet (transitivitet) har att göra med hur många nominalfraser ett verb normalt tar, dvs om de konstrueras med bara subjekt (en NP), subjekt + objekt (två NP) eller subjekt + direkt objekt + indirekt objekt (tre NP).

Intransitiva verb är verb som inte tar objekt. Det innebär att de bara tar en NP och kan därför även kallas en-ställiga verb. Man kan alltså bilda en fullständig, grammatisk sats med SOVA + en NP som då fungerar som subjekt:

- (1) E-V-A SOVA
Eva sover

Om vi försöker konstruera en sats med ett intransitivt verb och ett objekt blir resultatet en ogrammatisk sats:

- (2) *E-V-A SOVA DOCKA

Fler exempel på intransitiva verb:

- (3) f
LEVA PEK-fh
Lever du?!

- (4) ANTAL KURS N-U ÖKA
Det blir fler och fler kurser nu.

Ex.: SOVA, VARA-SLUT (utmattad), KOMMA, FÖRSVINNA, ÖKA, TRIVAS, BRINNA, LEVA, DÖ.

Transitiva verb är verb som normalt tar objekt. De konstrueras alltså med två nominalfraser och kallas även två-ställiga predikat. När det gäller transitiva verb är det alltså rimligt att fråga efter objektet, exv. x mördade vem?, x drack vad?

- (5) R-O-M-E-O ÄLSKA J-U-L-I-A
Romeo älskar Julia
- (6) PEK-c SKA MÖRDA PERS-OBJ-f
Jag ska mörda dig.
- (7) VINNA FEM-KRONOR PEK-c
Jag vann fem kronor

1) Föreläsninganteckningar, 1991.

(8) $\frac{t}{\text{POSS}-c}$ BROR BARA DRICKA Ö-L
Min bror dricker bara öl.

(9) DÖV/FÖRENING HAP BILDA KULTUR/KOMMITTÉ
Dövföreningen har bildat en kulturkommitté

Ex.: ÄLSKA, MÖRDA, SE, VINNA, DRICKA, BILDA, SLÅ (besegra), HÄMTA, VARA-
GALEN-I, MEDDELA, VÄCKA, GLÖMMA, BESÖKA, FÅ, KASTA, LAGA (reparera),
UPPTÄCKA, SKÅLLA-PÅ, TRÄFFA, INFORMERA.

En del transitiva verb kan även förekomma utan objekt.

(10) PEK-c VINNA PEK-c
Jag vann.

(11) SE PEK-c
Jag såg det.

Att VINNA och SE ändå kan betraktas som transitiva verb framgår av att det är rimligt att fråga

(12) $\frac{ff}{\text{SE VAD}}$
Vad såg du?

Däremot är det onaturligt att fråga på liknande sätt efter sats (1) ovan, alltså som följdfråga till ett intransitivt verb.

(13) $\frac{ff}{*SOVA VAD}$

Dubbelt transitiva kan sådana verb kallas som tar två objekt.

Ex.: VISA

(14) MAMMA VISA PERS-OBJ-c FOTO
Mamma visade mig fotona.

Opersonliga verb är en liten grupp verb som i regel betecknar väderförhållanden: REGNA, SNÖA (sv. ex. hagla, töa). Dessa verb tar inte någon NP alls (nollställiga), vilket vi kan testa med frågan VEM eller VAD REGNA som inte kan få något naturligt svar.

Om vi däremot jämför med intransitiva verb så fungerar frågan där: VEM SOVA? är ok och kan besvaras med t.ex. E-V-A.

Adverbial

I enkla satser hittar vi utöver de fraser som fungerar som subjekt, direkt och indirekt objekt också bestämningar som anger t.ex. tid, rum och sätt. Sådana uttryck kallas adverbial. I teckenspråket kan

a) *adverb*

b) *nominalfras*

c) *prepositionsfras* (preposition + nominalfras)

fungera som adverbial. Vi ska senare se att även en

d) *sats* kan fungera som adverbial.

Tidsadverbial

a) *adverb* (ALDRIG, OFTA, SÄLLAN, N-U-punkt., N-U-dur., D-Å, SEDAN, IMORGON, TIDIGT, FÖRUT ...)

(15) KERSTIN VILL ÄTA **N-U**

Kerstin vill äta nu

(17) PEK-C PAFF **KLOCKAN-ETT**

Vi åkte klockan ett.

(18) HAP PEK-C KURS **HELA-DAGEN**

Jag har varit på kurs hela dagen

b) *nominalfras*

(19) LEDIG **ONSDAGAR** PEK-C

Jag är ledig på onsdagar

(20) H-E-M **VARJE SOMMAR OCH VINTER**

Jag åkte hem varje sommar och vinter.

c) *prepositionsfras*

(21) I DAG

I DAG kan ev. beskrivas som prepositionsfras bestående av prepositionen I + substantivet DAG. Av formen att döma har dessa två tecken smält samman till en enhet, så det kanske är rimligare att beskriva det som ett enda tecken, dvs. ett adverb.

Rumsadverbial

Rumsadverbial kan uttrycka både befintlighet och riktning. När det gäller riktning förefaller det vara vanligare med prepositioner, kanske för att precisera om det är 'till' eller 'från' som avses.

a) *adverb* (HÄR, BAK, UTE, HEMMA ...)

(22) $\frac{\text{f}}{\text{VILL SITTA UTE PEK-f}}$
Vill du sitta ute?

(23) SKA ÄTA **HEMMA** PEK-c
Jag ska äta hemma.

b) *nominalfras*

(24) VAKNA **SJUK/HUS**
Jag vaknade på sjukhus

c) *prepositionsfras*

(25) HELA FAMILJ SKA PAFF-c-f **TILL ALPERNA**
Hela familjen skulle åka till Alperna

(26) SEDAN STANNA-KVAR EN VECKA **I-fv TROLLHÄTTAN**
Sedan var jag kvar en vecka i Trollhättan.

I satsen ovan har vi tre olika adverbial: adverbet SEDAN som fungerar som tidsadverbial; nominalfrasen EN VECKA som fungerar som en sorts måtts- eller tidsadverbial (svar på frågan hur länge); prepositionsfrasen I-fv TROLLHÄTTAN som fungerar som rumsadverbial.

I samtliga satsexempel med adverbial ovan har adverbialet stått sist. Men åtminstone när det gäller tidsadverbial är det mycket vanligt att de står först i satsen:

(16) **IBLAND** FÅ-c BRA TIPS
Ibland får man bra tips

(29) **D-Å SAMTIDIGT** (blink) PEK-c VILL KÖPA
H-U-S-H-Å-L-L-S/MASKIN
Jag tänkte köpa hushållsassistent då.

(27) **EN DAG** VILL (?PEK-fv) RETA-f PERS-OBJ-c
En dag tänkte dom reta mig.

Exemplet nedan visar en mycket vanlig konstruktion, nämligen topikaliserat tidsadverbial:

ögon:	-K	+K	'	fv-----fh	+K
händer:	SEDAN	IMORGON		pf-KOMMA-fv-fh	LENNY

Nästa dag kom Lenny.

Det är visserligen tecknet SEDAN (med -K) som inleder satsen och det används här ungefär som när man på svenska säger "... å sen...". Det topikaliserade ledet är tecknet IMORGON ('imorgon', 'dagen därpå') som är markerat med +K och efter vilket en blinkning förekommer. (Det är mycket vanligt vid topikalisering att en blinkning avskiljer det topikaliserade ledet från resten av satsen.) Andra exempel på tidsadverbial som är markerade som topik är:

(30) $\overset{t}{\text{IGÅR}}$ HAP PEK-c KURS HELA-DAGEN
 Igår var jag på kurs hela dagen

(28) $\overset{t}{\text{UNDER TIDEN}}$ SJÖMAN PÅ BÅT SE MAN HOPPA-f-c RAMLA
 En besättningsman såg att han hoppade ombord och föll omkull.

Objektsbisatser

Vi har tidigare bara studerat enkla satsers struktur i svenska teckenspråket. Det vi mest uppehållit oss vid har varit den grundläggande ordföljden (SVO) och i viss mån exempel på satser med annan ordföljd - som t.ex. VOS i satser med pronominellt subjekt (PEK). Vi har också sett exempel på hur olika satsled, såsom subjekt och objekt kan strykas, liksom att objekt kan topikaliseras. Utöver de syntaktiska funktionerna subjekt och (dir. och ind.) objekt har vi även diskuterat adverbial av olika typ.

Vi ska i det följande se exempel på hur satser kan fungera som satsdelar i andra satser. Sådana satser kallas *bisatser* eller *underordnade satser*. Den sats en bisats ingår i kallas *huvudsats* eller *överordnad sats*. Precis som en NP kan fungera som subjekt, objekt eller adverbial kan en hel sats fungera som subjekt, objekt eller adverbial. Adverbialsbisatser kan i sin tur delas in i ett antal olika typer, som t.ex. temporal bisats, kausativ bisats (som uttrycker orsak), konditional bisats (som uttrycker villkor).

Exempel på satser vars *objekt* utgörs av en sats:

- (31) PEK-fh VETA PEK-c SKA SKAFFA BARN
 subj pred subj pred obj
 subj pred objekt
 De visste att jag skulle ha barn

VETA är predikat i den överordnade satsen och PEK-c är subjekt. Hela uttrycket fungerar som objekt i den överordnade satsen (jfr objektsfrågan PEK-fh VETA VAD?). Vanligtvis är det en nominalfras som fungerar som objekt i en sats, men av (31) framgår det att även en sats kan fungera som objekt: PEK-c SKA SKAFFA BARN är ju faktiskt en sats i sig, som skulle kunna stå självständigt som en enkel påstående sats. I den underordnade satsen PEK-c SKA SKAFFA BARN är (SKA) SKAFFA predikat, PEK-c subjekt och BARN objekt. Både huvudsatsen med verbet VETA och bisatsen med verbet SKAFFA som predikat har SVO-följd: subj-VETA-obj respektive subj-SKAFFA-obj.

- (32) PEK-c SE PEK-c MAN OCH KVINNA fm-SITTA-fh-c
 subj pred subj. subj. pred
 subj pred kopia objekt

Jag såg en man och en kvinna sitta bredvid varandra (vända mot mig).

I det här exemplet är SE predikat i den överordnade satsen, PEK-c är subjekt och MAN OCH KVINNA 2-hands-fm-SITTA-fh-c är objekt till SE (Jag såg vad?). I den underordnade satsen är MAN OCH KVINNA subjekt (en samordnad nominalfras) och det flermorfemiga SITTA-tecknet är predikat. fm-SITTA är intransitivt och tar alltså inte objekt. Observera att den överordnade satsens subjekt kopia kommer omedelbart efter dess predikat SE, precis före den underordnade satsen - inte sist i den sammansatta satsen efter fm-SITTA.

- (33) PEK-c TRO POLIS TA-FAST-fh-c
 subj pred subj pred obj
 subj pred objekt

Jag trodde att polisen skulle komma och ta mig.

Här är TRO predikat i den överordnade satsen och PEK-c är subjekt. Hela uttrycket POLIS TA-FAST-fh-c fungerar som objekt i den överordnade satsen. I den underordnade satsen POLIS TA-FAST-fh-c är TA-FAST-fh-c predikat och POLIS subjekt. Trots att verbet TA-FAST är transitivt saknas objekt i det här exemplet. Vi kan säga

att objektet är struket (troligen därför att verbet är riktningsmodifierat: rörelsen går in mot den tecknande och då brukar inte objekt sättas ut.)

(34) SÄGA PEK-v **SE ALLT**
 pred subj pred obj
obj

Han sade att han hade sett alltihop.

SÄGA är predikat i huvudsatsen, PEK-c är subjekt. SE är predikat i bisatsen, ALLT är objekt. Subjektet däremot saknas. Det är vanligt i teckenspråket att koreferenta subjekt (subjekt som har samma syftning) stryks. Vi kan tillsvidare anta att om bisatsen har samma subjekt som huvudsatsen så stryks subjektet i den senare. Detta stämmer också väl med satsexempel 31-33 där subjekten i respektive huvud- och bisats syftar på olika personer och därför måste vara utsatta:

	huvudsats	bisats
31)	PEK-f	PEK-c
32)	PEK-c	MAN OCH KVINNA
33)	PEK-c	POLIS

Trots att nästa mening bara består av tre tecken är den ändå exempel på en sammansatt sats:

(35) BESTÄMMA **BEHÅLLA BARN**
 pred pred obj
obj

Vi bestämde att (vi skulle) behålla barnet.

I den överordnade satsen är BESTÄMMA predikat och BEHÅLLA BARN objekt. BEHÅLLA är predikat i den underordnade satsen, BARN objekt. Båda satserna saknar subjekt. Huvudsatsens subjekt är struket och eftersom bisatsens subjekt är koreferent med huvudsatsens (det är samma personer som 'bestämmer' och som 'behåller') så stryks även dess subjekt. Nästa exempel har precis samma struktur:

(36) TÖRS INTE **PROTESTERA TANT PEK-v**
 pred pred obj
obj

Hon vågade inte protestera mot tanten.

Temporala bisatser

Här ska bara ges ett exempel som visar att en sats kan fungera som tidsadverbial i en annan sats. Först ett exempel på ett tidsadverbial som utgörs bara av ett adverb:

- (37) **IMORGON** PAFF PEK-c
 tidsadvl pred subj
 Jag åker imorgon.

- (38) **PAPPA H-E-M** PAFF PEK-c
 subj pred
 tidsadvl pred subj

Jag åker, när pappa kommer hem.

Jag har ännu inte närmare undersökt vilka icke-manuella signaler som utmärker satser som fungerar som tidsadverbial, men i de exempel jag hittills tittat på har den tecknande ögonbrynen höjda och +K.

Konditionala bisatser

En annan typ av adverbialsbisats är den konditionala bisatsen. Den anger ett villkor, en förutsättning för att det som sägs i satsen skall ske. Med den svenska satsen "om det är vackert väder imorgon, åker vi och badar" meddelar talaren att 'vi ska åka och bada', medan bisatsen anger ett villkor för detta, nämligen att vädret måste vara vackert. Sådana bisatser kallas konditionala satser eller villkorsbisatser.

Enligt den preliminära analysen av konditionala satser i svenska teckenspråket²⁾ har de följande typiska drag: den konditionala bisatsen står normalt först i satsen, den är markerad med höjda ögonbryn, undvikande av ögonkontakt (-K) i början av satsen, inleds ofta med manuellt O-M (ibland bara "om" på munnen), och den avslutas med en blinkning, som avskiljer den konditionala delen från resten av meningen. En maximalt markerad konditional sats kan alltså ha följande form:

- (39)
 ögonbryn: upp-----
 ögon: -K-- +K----- blink
 händer: O-M
 mun: om

2) Beskrivningen bygger på ett stort antal konditionala satser som jag transkriberat tillsammans med Marina McIntire.

Ett exempel:

- (40) kond
 O-M PEK-c KÖPA N-U FÅ GRATIS BOK
 Om jag köpte den då, skulle jag få en bok på köpet.

Eftersom tecknet O-M är inte obligatoriskt, är även följande exempel en korrekt bildad villkorsbisats:

- (41) kond
 PEK-f SJUK STANNA-KVAR
 Om du är sjuk, får du vara kvar.

En annan möjlig översättning är "är du sjuk, får du vara kvar" vilket visar att även svenskan kan avvara konjunktionen "om" i konditionala satser.

Det finns också konditionala satser där ögonbrynen *inte* är höjda, de är då i regel sammandragna och ögonen är ofta kisande. Sådana konditionala satser har en något annorlunda betydelse än de som hittills beskrivits - de innebär nämligen att villkoret inte är särskilt troligt, eller att det helt strider mot vad vi vet om hur det faktiskt förhåller sig. Det gäller t.ex. nästa sats, där samtalet handlar om en pojke som råkat ut för en mopedolycka och som inte hade hjälm på sig:

- (42)
 ögonbryn: hop-----
 ögon: kisar -----
 -K-- +K----- blink
 händer: O-M HAFT HJÄLM PEK-h KLARA-SIG PEK-h
 Om han hade haft hjälm, hade han klarat sig.

I (43) är också ögonen kisande (men ögonbrynen upp), vilket tyder på att det som sägs i villorsdelen inte stämmer:

- (43) kond
 O-M PEK-c RIK SÅ-KLART PEK-c RESA MYCKET PEK-c
 Om jag var rik, så skulle jag resa mycket.

Exemplen ovan är påståendesatser med konditionala bistaser, men inget hindrar att en konditional bisats ingår i en ja/nej-fråga:

- (44) kond f
 PEK-f SJUK STANNA-KVAR
 Om du är sjuk, stannar du kvar då?
 (Stannar du kvar om du är sjuk?)

Desutom kan konditionala satser, i motsats till topikaliserade led (se Satstyper, s. 11), kombineras med en samtidig, negerande huvudrörelse ("h-neg"):

- (45)
	<u>kond</u>	
	<u>h-neg</u>	
PEK-c	GODKÄNNA	/ PEK-c FORTSÄTTA PEK-c

Om jag inte är godkänd, fortsätter jag inte. (från FoT XIX, s. 18)

Till sist ett exempel på hur den inledande konditionala satsen i sin tur kan bestå av flera satser. Exemplet är hämtat från en berättelse som handlar om hur en döv mamma förgäves försöker hindra sin döva dotter från att leka på landsvägen. Mamman beskriver bilen som ett monstrum med lyktorna till ögon och kofångaren till mun:

- (46)
	<u>kond</u>	
BIL KOMMA-v-c	SE	PEK-f-ner GÅ-c-f ÖPPNA-KÄFT-f SVÄLJA

Om det kommer en bil och ser dig där, så tar den dig och äter den upp dig.

Den konditionala satsen består här i själva verket av tre satser med predikaten KOMMA-v-c, SE och GÅ-c-f. Subjektet till KOMMA-v-c är BIL, medan subjektet till SE är struket (samma referent som i satsen för, nämligen bilen). GÅ-c-f däremot har subjektet PEK-f-ner. Återstoden av meningen består bara av två verb: ÖPPNA-KÄFT-f och SVÄLJA, som båda saknar utsatta subjekt.

Relativsatser

I svenska språket känns relativsatsen igen bl.a. på att den (ofta) inleds med "som":

- (47) *Han som ska hämta bilen kommer imorgon.*

Relativsatsen *som ska hämta bilen* fungerar som bestämning till *Han*, den är alltså en attributivt använd sats och den står efter sitt huvudord. Om vi stryker relativ-satsen får vi

- (48) *Han kommer imorgon*

och vi ser att skillnaden mellan (47) och (48) är att relativsatsen i (47) hjälper till att närmare beskriva vem det är som åsyftas. Om vi översätter (47) till teckenspråk får vi följande:

- (49)
	<u>rel</u>	
PERSON-h	HÄMTA BIL	KOMMA-HIT IMORGON
subj	pred obj	
	subj	pred tidsadvl

Han som ska hämta bilen kommer imorgon.

Avslutningsvis en kommentar om topikmarkören och relativmarkören. I avsnittet Några satstyper ... (s. 10) beskrivs topikmarkören på följande sätt:

```

huvud:  böjt fram-----
        hakan in----- (nick)
ögonbryn: upp-----
ögonrikt: +K----- v (=blinkning)
händer:  (sista tecknet hålls kvar)--

```

En jämförelse med relativmarkören visar att de i stort sätt består av samma delsignaler. Den huvudsakliga skillnaden tycks vara att i relativmarkören ingår höjda kinder, medan de snarare är ett frivilligt komplement till topikmarkören, den sk "referenskontrollen". Dessutom tycks nickningen vara obligatorisk som avslutare av relativsatsen, men inte av ett topikaliserat led. Den slående likheten i formen hos de båda markörerna är väl kanske inte så förvånande, med tanke på den likartade funktion konstruktionerna har: de är refererande uttryck som anger satsens tema.

